

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Laagopgeleiden vaker aan het werk, maar wel op laagbetaalde en flexibele baan

de Beer, P.

Publication date

2018

Document Version

Final published version

Published in

TPEdigitaal

License

Unspecified

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

de Beer, P. (2018). Laagopgeleiden vaker aan het werk, maar wel op laagbetaalde en flexibele baan. *TPEdigitaal*, 12(2), 1-19. <https://www.tpedigitaal.nl/artikel/laagopgeleiden-vaker-aan-het-werk-maar-wel-op-laagbetaalde-en-flexibele-baan>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Laagopgeleiden vaker aan het werk, maar wel op laagbetaalde en flexibele baan

Paul de Beer

Onder invloed van globalisering, technologische ontwikkeling en de verzwakking van nationale instituties neemt de ongelijkheid op de arbeidsmarkt tussen hoog- en laagopgeleiden toe, zo wordt in veel recente literatuur gesteld. In dit artikel wordt onderzocht of de verschillen tussen hoog- en laagopgeleiden op de Nederlandse arbeidsmarkt in de afgelopen decennia inderdaad zijn toegenomen. Hierbij worden vier aspecten van de arbeidsmarktpositie geanalyseerd, namelijk het al dan niet hebben van werk, werkloosheid, een flexibel dienstverband en een laag loon. Als rekening wordt gehouden met de invloed van andere persoonskenmerken, blijken de opleidingsverschillen ten aanzien van werk en werkloosheid niet groter te zijn geworden, maar het verschil tussen laag- en hoogopgeleiden ten aanzien van de kans op flexibel werk en op een laag loon is wel toegenomen.

1 Inleiding

Een telkenmale terugkerend thema in beschouwingen over de arbeidsmarkt is die van een groeiende ongelijkheid en een dreigende tweedeling. Al in 2004 waarschuwde toenmalig minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid Aart-Jan de Geus in een interview met Trouw (22 september 2004) voor het ontstaan van een samenleving met twee miljoen mensen die permanent afhankelijk zijn van een uitkering, terwijl dat er destijds nog 'maar' een miljoen waren. Enkele krantenkoppen van de afgelopen twee jaar illustreren dat dit nog altijd een actueel thema is: 'Polarisatie dreigt op de arbeidsmarkt' (Flexmarkt 22 februari 2018), 'Grote tweedeling in werk en wonen in de stad' (Parool 16 oktober 2017), 'Economisch oogstjaar met groeiende tweedeling arbeidsmarkt' (Volkskrant 1 januari 2016), 'Tweedeling tussen hoger en lager opgeleiden speelt steeds grotere rol' (Reformatorisch Dagblad 16 januari 2017), 'De tweedeling op de arbeidsmarkt begint alarmerende vormen aan te nemen' (NRC Handelsblad 10 juli 2016).

Ook in de academische literatuur, vooral in de economische wetenschap en in de sociologie, is er de laatste jaren veel aandacht voor de groeiende ongelijkheid. De meeste aandacht krijgt daarbij de inkomens- en vermogensongelijkheid (Salverda 2012; Piketty 2014; Kremer et al. 2014), maar er zijn ook veel studies waarin de ongelijkheid in arbeidsmarktpositie en arbeidsmarktkansen centraal staat (bijvoorbeeld De Graaf-Zijl et al. 2015; Van den Berge en Ter Weel 2015). In de meeste analyses komt het opleidingsniveau naar voren als de belangrijkste determinant van de arbeidsmarktpositie. Niet alleen worden de scheidslijnen op de arbeidsmarkt scherper, maar de vraag aan

welke kant van de scheidslijn men terechtkomt, zou steeds sterker worden bepaald door het opleidingsniveau (Bovens 2012). Dit wordt zowel verklaard uit de invloed van globalisering en technologie als uit de ontwikkeling van de maatschappij in de richting van een meritocratische samenleving, waarin maatschappelijke posities worden verdeeld op basis van individuele 'verdiensten' (*merits*), die nauw samenhangen met het behaalde opleidingsniveau (De Beer en van Pinxteren 2016).

De meeste analyses van de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt mogen dan in grote lijnen overeenkomen, er zijn opmerkelijk weinig empirische studies die de groeiende arbeidsmarktongelijkheid tussen hoog- en laagopgeleiden op de Nederlandse arbeidsmarkt op langere termijn in kaart brengen. Een uitzondering is een studie van het CPB en het SCP uit 2015 (De Graaf-Zijl et al. 2015). Daarin worden echter alleen ongecorrigeerde verschillen naar opleidingsniveau geschetst, waarbij geen rekening wordt gehouden met andere persoonskenmerken en met veranderingen in de samenstelling van de bevolking. In dit artikel wordt dit wel gedaan, waardoor kan worden vastgesteld in hoeverre groeiende ongelijkheid op de arbeidsmarkt samenhangt met een toenemend belang van opleidingsverschillen, dan wel met andere kenmerken en met veranderingen in de samenstelling van de bevolking. Doel hiervan is om vanuit een langetermijnperspectief vast te stellen of en in welke mate de scheidslijnen op de arbeidsmarkt steeds sterker samenvallen met verschillen in opleidingsniveau.

In de volgende paragraaf beschrijven we kort de belangrijkste economische en sociologische theorieën die een groei van de ongelijkheid op de arbeidsmarkt tussen opleidingsniveaus verklaren. Vervolgens zetten we de onderzoeksmethode van dit artikel uiteen. Daarna schetsen we de ontwikkelingen in de ongecorrigeerde verschillen tussen opleidingsniveaus ten aanzien van vier kenmerken van de arbeidsmarktpositie, namelijk het hebben van werk, werkloosheid, een flexibel dienstverband en een laag loon. Vervolgens voeren we een decompositieanalyse uit om te bepalen of de groeiende verschillen tussen hoog- en laagopgeleiden samenhangen met veranderingen in de samenstelling van de bevolking. In de daaropvolgende paragraaf analyseren we hoe het effect van het opleidingsniveau op de vier aspecten van de arbeidsmarktpositie in de loop van de tijd is veranderd als we rekening houden met de invloed van andere persoonskenmerken, te weten leeftijd, geslacht, huishoudenspositie en etnische herkomst. Deze gecorrigeerde opleidingseffecten worden vervolgens toegepast op een standaardpersoon (een 40-jarige gehuwde man van Nederlandse afkomst met kinderen) om na te gaan of voor deze persoon (waarvan de kenmerken over de tijd gelijk blijven) het belang van zijn opleidingsniveau in de afgelopen decennia groter of kleiner is geworden. We sluiten af met conclusie en discussie.

2 Theoretische achtergrond

In de economische literatuur wordt veelvuldig verwezen naar de invloed van globalisering en technologische ontwikkeling op de ongelijkheid (Moore en Ranjan 2006). In de

afgelopen decennia lag de nadruk in de academische literatuur afwisselend op globalisering en dan weer op technologie. Dat is niet zo verwonderlijk aangezien beide ontwikkelingen vergelijkbare effecten hebben op de arbeidsmarktpositie van lager en hoger opgeleiden en doordat het effect van beide empirisch lastig te onderscheiden is. Zowel internationale handel als toepassing van nieuwe technologieën kan leiden tot minder vraag naar laaggeschoolde arbeid en meer vraag naar hooggeschoolde arbeid. Het effect van internationale handel wordt meestal verklaard met het model van de comparatieve voordelen (Freeman 1995): doordat rijke landen een comparatief voordeel hebben in hoog gekwalificeerde productie en arme landen een comparatief voordeel in laag gekwalificeerde productie, komt er door handel een internationale arbeidsverdeling tot stand waarbij de laag gekwalificeerde productie in de arme landen wordt geconcentreerd. Dit zet de positie van laagopgeleiden in de rijke landen onder druk: zij moeten concurreren met de overvloedig beschikbare en goedkope laagopgeleide arbeid in arme landen. Hoogopgeleiden profiteren juist van de uitbreiding van internationale markten.

Nieuwe technologieën worden veelal ingezet om eenvoudige routinematige taken over te nemen die voornamelijk door laagopgeleiden worden verricht. Computers en robots vervangen laagopgeleide arbeidskrachten, terwijl hoogopgeleiden er gebruik van maken om hun productiviteit te verhogen en daarmee hun marktpositie te versterken. Op deze theorie van *skill-biased technological change* is de laatste tien jaar wel een belangrijke nuancering aangebracht: routinematige arbeid en laag geschoolde arbeid vallen niet per definitie samen (Autor 2015; Autor en Dorn 2013; Goos et al. 2009; Goos et al. 2014). Ook middelbaar geschoolde functies kunnen in hoge mate routinematig zijn, zoals veel financieel en administratief werk, en dus vatbaar voor automatisering. Anderzijds zijn sommige laaggeschoolde functies niet routinematig, doordat zij worden uitgevoerd in een steeds veranderende omgeving – denk aan taxichauffeurs, schoonmakers en horecapersoneel – en daardoor lastig te automatiseren en te robotiseren zijn. Volgens huidige inzichten zou technologische vernieuwing meer banen op middelbaar niveau dan op het laagste niveau vernietigen (Autor et al. 2006).

De arbeidsmarktpositie van personen met verschillende opleidingsniveaus wordt echter niet alleen bepaald door de vraagzijde van de arbeidsmarkt, maar ook door de aanbodzijde (Goldin en Katz 2009). Al in 1975 formuleerde Jan Tinbergen zijn theorie van de race tussen opleiding en technologie. Terwijl de technologische ontwikkeling leidt tot een grotere vraag naar hoogopgeleiden, leidt de expansie van het onderwijs tot een groter aanbod van hoogopgeleiden. Als de toename van het aanbod sterker is dan de toename van de vraag – het onderwijs wint de race van de technologie – worden hoogopgeleiden minder schaars, waardoor het verschil in arbeidsmarktkansen tussen hoog- en laagopgeleiden kleiner wordt. Tinbergen legde de nadruk op het effect hiervan op de beloningsverhoudingen, maar de uitkomst van de race kan ook van invloed zijn op andere arbeidsvoorwaarden en op de kans op werk van laagopgeleiden ten opzichte van hoogopgeleiden. Tinbergen (1975) voorzag dat het onderwijs de race aan het winnen was en verwachtte daarom een afname van de loonongelijkheid, al onderkende hij dat op

langere termijn de technologie weer zou kunnen winnen. In een meer recente, op Tinbergen geïnspireerde analyse (Goldin en Katz 2009) werd geconstateerd dat in de Verenigde Staten de technologie al jaren aan de winnende hand is, doordat de stijging van het opleidingsniveau is afgevlakt: het verschil in beloning tussen hoger en lager opgeleiden is daar sinds de jaren zeventig sterk toegenomen.

In sociologische verklaringen van de groeiende ongelijkheid ligt de nadruk veelal op het meritocratiseringsproces en op institutionele veranderingen. Meritocratisering is een uitvloeisel van een langlopend moderniseringsproces, waarin samenlevingen steeds meer rationeel geordend worden. Onderdeel daarvan is dat individuen een maatschappelijke positie krijgen toebedeeld die aansluit bij hun persoonlijke prestaties in plaats van bij hun herkomst, zodat hun vaardigheden en talenten optimaal worden benut (Young 1958; De Beer en Van Pinxteren 2016). Het onderwijs speelt hierin een cruciale rol: enerzijds om vaardigheden en talenten te ontwikkelen en anderzijds als selectie criterium voor de toedeling van maatschappelijke posities. Dit leidt tot een steeds scherper onderscheid tussen hoog- en laagopgeleiden: de hogere posities op de arbeidsmarkt worden toegewezen aan hoogopgeleiden en de laagopgeleiden komen alleen in aanmerking voor de lagere posities, of komen in het geheel niet meer aan het werk. Let wel, het meritocratiseringsproces op zichzelf hoeft niet noodzakelijkerwijs te leiden tot grotere ongelijkheid (bijvoorbeeld in termen van beloningsverschillen), maar het leidt wel tot scherpere scheidingslijnen tussen mensen met verschillende opleidingsniveaus.

Daarnaast wordt de groeiende ongelijkheid wel in verband gebracht met institutionele veranderingen. Hierbij valt allereerst te denken aan wijzigingen in overheidsregulering van de arbeidsmarkt en in de sociale zekerheid. Zo kan een (relatieve) verlaging van het minimumloon en/of van uitkeringsniveaus meer ruimte creëren aan de onderkant van de arbeidsmarkt voor laagbetaalde banen. Ook de verzwakking van vakbonden, onder als gevolg van de daling van hun organisatiegraad, wordt wel gezien als een van de oorzaken van meer ongelijkheid, aangezien vakbonden doorgaans streven naar matiging van beloningsverschillen en trachten de positie van zwakkere groepen op de arbeidsmarkt te verbeteren (OECD 2011).

In dit artikel zullen we niet proberen de verschillende theorieën empirisch tegen elkaar te toetsen, aangezien ze in de praktijk moeilijk empirisch van elkaar te onderscheiden zijn. Het voornaamste doel is om na te gaan in welke mate de feitelijke ontwikkelingen in de afgelopen decennia in overeenstemming zijn met deze theorieën.

3 Data en methode

Of er sprake is van een groeiende tweedeling op de arbeidsmarkt tussen hoog- en laagopgeleiden kan aan de hand van verschillende indicatoren worden vastgesteld. Economen richten zich meestal op het loon als indicator voor iemands arbeidsmarktpositie. Sociologen kijken vaker naar de vraag of iemand überhaupt werk

heeft en, zo ja, wat de kwaliteit van het werk is. Die kwaliteit kan ook weer op uiteenlopende manieren worden bepaald. Wij zullen ons hier richten op een aspect dat de laatste jaren in het middelpunt van de belangstelling staat, namelijk het dienstverband. Recent wordt de term 'tweedeling' veelvuldig gebruikt in verband met het onderscheid tussen werknemers met een vast contract en werknemers met een flexibel contract. Onder een flexibel contract verstaan we hier alle dienstverbanden die verschillen van een contract voor onbepaalde tijd of waarvoor geen vaste arbeidsduur geldt. Het gaat om tijdelijke contracten, uitzendcontracten en oproep-, afroep- en min-max-contracten.

In dit artikel onderzoeken we voor vier aspecten van de arbeidsmarktpositie of de ongelijkheid tussen laag- en hoogopgeleiden in de afgelopen decennia groter is geworden. Het gaat achtereenvolgens om:

1. De kans op werk versus de kans om niet te werken.
2. De kans op werkloosheid versus de kans op werk.
3. De kans op een flexibel contract versus de kans op een vast contract.
4. De kans op een laag loon.

Het verschil tussen indicator 1 en 2 is dat de eerste indicator betrekking heeft op de gehele potentiële beroepsbevolking (ook wel beroepsgeschikte bevolking genoemd), terwijl de tweede alleen betrekking heeft op personen die deel uitmaken van de beroepsbevolking. De eerste indicator wordt dus mede bepaald door de vraag *of* iemand beschikbaar is voor werk, terwijl de tweede de kans op werk weergeeft voor iemand die beschikbaar is voor werk. Bij indicatoren 3 en 4 beperken we ons tot werknemers in loondienst. De reden hiervoor is dat een positie als zelfstandige lastig is te kwalificeren als gunstig of ongunstig, aangezien de voorkeuren ten aanzien van werk als zelfstandige en werken in loondienst uiteenlopen. Voor een flexibel contract, waaronder begrepen tijdelijke contracten, uitzendkrachten en oproepcontracten, geldt echter dat deze algemeen als minder zeker en daardoor als minder aantrekkelijk dan een vast contract worden beschouwd. Dit wordt bevestigd door het feit dat een ruime meerderheid van de werknemers met een flexibel contract liever een vast contract zou hebben (Donker van Heel et al. 2011). Een laag loon wordt, in aansluiting op wat in internationaal vergelijkend onderzoek gebruikelijk is¹, gedefinieerd als een netto uurloon dat lager is dan twee derde van het mediane netto uurloon.

De analyses voor de eerste drie indicatoren worden uitgevoerd op een gecombineerd bestand van de Enquête beroepsbevolking (EBB) van het CBS voor de jaren 1990-2016. Dit bestand omvat 6.847.693 bruikbare observaties (gemiddeld ruim 263.000 per jaar). Helaas bevat de EBB geen informatie over het loon. Sowieso zijn datasets met informatie over zowel het loon als het opleidingsniveau schaars in Nederland. Om de relatie tussen loon en opleiding over een langere periode te kunnen analyseren wordt daarom gebruikgemaakt van het Arbeidsaanbodpanel van het Sociaal en Cultureel Planbureau

¹ Zie bijv. <https://data.oecd.org/earnwage/wage-levels.htm>.

(SCP; voorheen van de OSA) voor de jaren 1985-2014. Vanwege de relatief beperkte steekproefomvang (in totaal 42.965 werknemers met gegevens over het uurloon of gemiddeld 2685 per golf) en het feit dat alleen het nettoloon wordt gemeten, is dit niet de ideale bron voor een analyse van de loonongelijkheid, maar het is, naar ons weten, het enige bestand dat een consistente analyse over een zo lange periode mogelijk maakt. Eerdere Nederlandse analyses van beloningsverschillen naar opleidingsniveau (oftewel het rendement op opleiding), op basis van verschillende databestanden, bestrijken steeds een beduidend kortere periode (Leuven en Oosterbeek 2000; Ter Weel 2003; Jacobs en Webbink 2006; Webbink et al. 2013).

Omdat de indeling van de bevolking naar opleidingsniveau in de EBB van 1999 niet betrouwbaar bleek te zijn, is dit jaar uit de gecombineerde dataset verwijderd. Verder is de operationalisering van het dienstverband in de EBB in 2010 gewijzigd, waardoor de gegevens over het aandeel flexibel werk voor en vanaf 2010 niet vergelijkbaar zijn. Het netto uurloon is in het AAP berekend door het maandloon te delen door het aantal gewerkte uren. Als een van beide niet geheel correct is gemeten, kunnen hierdoor fouten ontstaan. Om deze reden is besloten extreme waarden uit te sluiten: alle netto uurlonen lager dan EUR 1,25 en hoger dan EUR 125 zijn verwijderd.²

Allereerst geven we een beschrijvende analyse van de ontwikkeling van de (relatieve) kans op werk, werkloosheid, een flexibel dienstverband en een laag loon voor verschillende opleidingsniveaus. Voor het opleidingsniveau kunnen we, vanwege de gehanteerde indelingen in de EBB, over de gehele periode niet meer dan vijf niveaus onderscheiden, te weten basisonderwijs (bao), lager beroepsonderwijs (vmbo), middelbaar onderwijs (algemeen vormend, havo/vwo, en beroeps, mbo), hoger beroepsonderwijs (hbo) en wetenschappelijk onderwijs (wo). Bij de analyse van de kans op een laag loon kunnen we, vanwege het beperkte aantal waarnemingen, slechts drie opleidingsniveaus onderscheiden (laag, middelbaar en hoog). Hierbij omvat 'laag' het basisonderwijs en het lager beroepsonderwijs, en 'hoog' het hoger beroepsonderwijs en het wetenschappelijk onderwijs. Het criterium voor het opleidingsniveau is steeds het hoogst behaalde diploma.

We zullen zien dat deze beschrijvende analyse inderdaad voedsel geeft aan de stelling dat de arbeidsmarktverschillen tussen opleidingsniveaus steeds groter worden. Echter, de andere kenmerken van de (potentiële) beroepsbevolking zijn ook veranderd en deze kunnen evenzeer debet zijn aan de geschetste ontwikkelingen. Zo zijn laagopgeleiden steeds sterker geconcentreerd onder de jongeren, die voor een belangrijk deel nog onderwijs volgen (een mbo-student geldt als laag opgeleid indien hij/zij een vmbo-diploma heeft), en onder de ouderen, die niet de kans hebben gehad een hogere opleiding te volgen. Daarom voeren we eerst een decompositie-analyse uit, waarin wordt onderzocht wat het effect is van veranderingen in de samenstelling van de bevolking. Vervolgens voeren we meervoudige regressieanalyses uit, waarbij het effect van het

² Het gaat hierbij om respectievelijk 0,11% en 0,05% van alle waarnemingen.

opleidingsniveau wordt geschat als wordt gecontroleerd voor het effect van andere persoonskenmerken.

Omdat het hebben van werk, werkloosheid, een flexibele baan en een laag loon dichotome variabelen zijn, worden deze geanalyseerd met behulp van logistische regressie. Naast het opleidingsniveau wordt hierbij gecontroleerd voor leeftijd, leeftijd kwadraat³, de combinatie van geslacht en huishoudenspositie⁴ en herkomst. Bij de kans op een laag loon wordt tevens gecontroleerd voor de werkervaring (het aantal jaren dat men heeft gewerkt) en het kwadraat daarvan.⁵ Om te onderzoeken of het effect van opleiding in de loop van de tijd is veranderd, worden interactietermen opgenomen tussen de verschillende opleidingsniveaus en het kalenderjaar.⁶ Om de verandering in het gecontroleerde effect van opleidingsniveau te illustreren, schetsen we de ontwikkeling van de kans op werk, werkloosheid, een flexibele baan en een laag loon voor een standaard persoon, namelijk een 40-jarige gehuwde 'autochtone' man met twee kinderen.

4 De arbeidsmarktpositie naar opleidingsniveau

Figuur 1 toont de ontwikkeling van de kans op werk, werkloosheid, een flexibel dienstverband en een laag loon naar opleidingsniveau in de periode 1990-2016 respectievelijk 1985-2014 (voor een laag loon). De werkgelegenheidsgraad van academisch opgeleiden is ruim het dubbele van die van personen zonder diploma. De werkgelegenheidsgraad nam voor alle opleidingsniveaus licht toe over de periode 1990-2016. Voor personen met alleen basisonderwijs steeg hij van 32% naar 33%, voor personen met een academisch diploma van 82% naar 88%. De verschillen tussen de opleidingsniveaus zijn daarmee dus gegroeid, vooral gedurende de Grote Recessie die in 2009 begon.

Het risico op werkloosheid is voor laagopgeleiden aanzienlijk hoger dan voor hoogopgeleiden. Het werkloosheidspercentage fluctueert vanzelfsprekend sterk met de economische conjunctuur. Die schommelingen zijn voor laagopgeleiden groter dan voor

³ Om te toetsen of er een lineair of kromlijng verband met de leeftijd is.

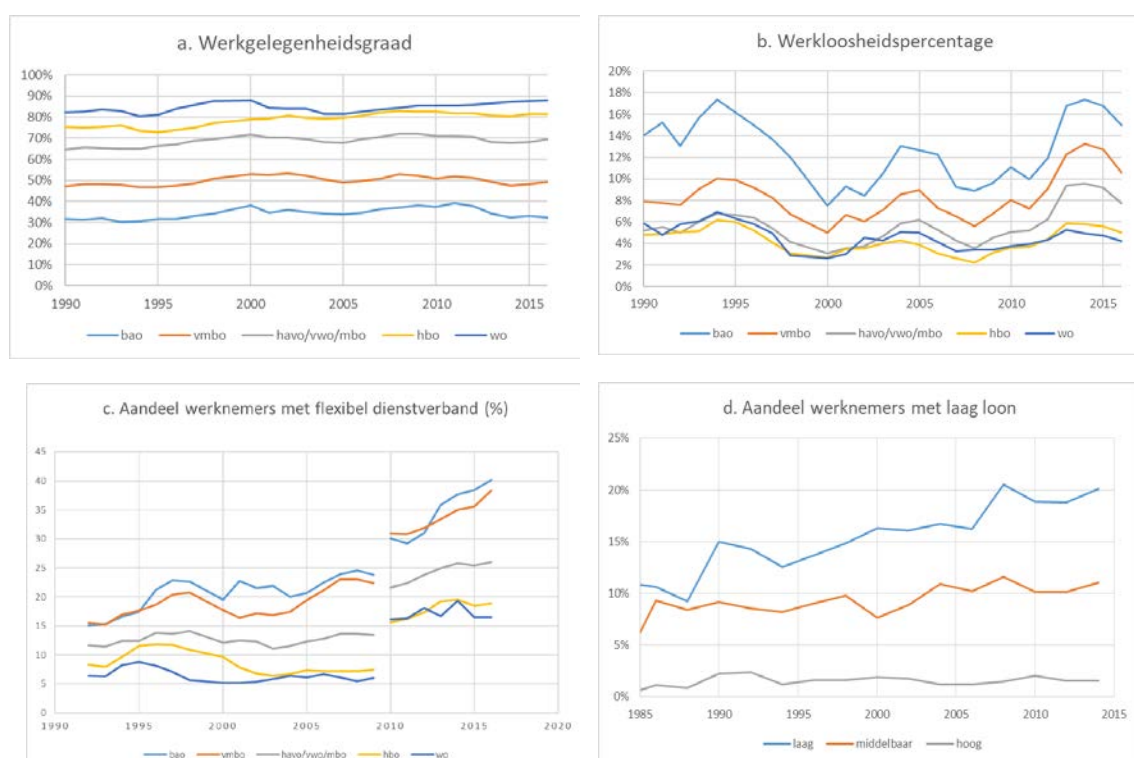
⁴ Omdat de huishoudenspositie voor vrouwen een ander effect kan hebben dan voor mannen, worden beide variabelen gecombineerd. Hierbij worden tien categorieën onderscheiden: 1. Man, samenwonend, zonder kinderen; 2. Man, samenwonend met kinderen; 3. Man, alleenstaand zonder kinderen; 4. Man, alleenstaand met kinderen; 5. Man, overig; 6. Vrouw, samenwonend, zonder kinderen; 7. Vrouw, samenwonend met kinderen; 8. Vrouw, alleenstaand, zonder kinderen; 9. Vrouw, alleenstaand, met kinderen; 10. Vrouw, overig.

⁵ Het arbeidsverleden is niet beschikbaar voor de jaren 1986-1990. Voor deze jaren is het geschatte arbeidsverleden geïmputeerd. Hiertoe is voor de overige jaren een lineaire regressieanalyse uitgevoerd van de logaritme van het arbeidsverleden op geslacht en huishoudensvorm, leeftijd, leeftijd kwadraat, opleiding en herkomst. De geschatte parameters zijn vervolgens gebruikt om voor de jaren 1986-1990 het arbeidsverleden van de respondenten te schatten.

⁶ Omdat er a priori geen reden is om een lineaire verandering in de tijd te veronderstellen, hebben we geen interacties tussen de opleidingsvariabelen en een lineaire tijdstrend (kalenderjaar – 1990) opgenomen, maar interacties met ieder kalenderjaar afzonderlijk, zodat voor ieder kalenderjaar een afzonderlijke schatting van het opleidingseffect wordt verkregen.

hoogopgeleiden, zodat het van de fase van de conjunctuur afhangt hoe groot de kloof tussen hoog- en laagopgeleiden is. In 1994, in het dal van de conjunctuurcyclus, was de werkloosheid onder ongediplomeerden (met alleen basisonderwijs) met 17% tweeënhalve maal zo hoog als onder academici (7%). In 2004, in het volgende conjunctuurdal, was de werkloosheid van ongediplomeerden opnieuw tweeënhalve maal zo hoog (13% versus 5%). In 2014, toen de economie zich wederom in een dal bevond, was de werkloosheid onder ongediplomeerden weer 17%, maar nu ruim drie maal zo hoog als de 5% werkloosheid onder academici. Daarmee is het verschil in werkloosheidsrisico iets groter geworden.

Figuur 1. Kans op werk (werkgelegenheidsgraad), werkloosheid, een flexibel dienstverband en een laag loon naar opleidingsniveau (%)

Bron: CBS (EBB 1990-2016) en SCP (AAP 1985-2014); bewerking door de auteur

Laag opgeleide werknemers hebben beduidend vaker een flexibel dienstverband dan hoog opgeleide werknemers. Vanaf 2005 is er bij laag- en middelbaaropgeleiden sprake van een sterke toename van flexibele contracten. Bij hoogopgeleiden is dit effect minder sterk, al wordt het beeld verstoord door de definitiewijziging in 2010. Het beeld dat uit figuur 1c naar voren komt is dat het verschil in kans op een flexibel dienstverband tussen hoog- en laagopgeleiden geleidelijk is toegenomen. In 1990 had 15% van de ongediplomeerde werknemers een flexibel dienstverband en 6% van de academisch opgeleide, in 2016 was dit respectievelijk 40 en 17%. Hoewel de verhouding gelijk is gebleven (ongediplomeerden hebben 2,4 maal zoveel kans op een flexibel dienstverband als

academici), is de kloof in absolute zin sterk gegroeid: van 9 procentpunten naar 23 procentpunten.

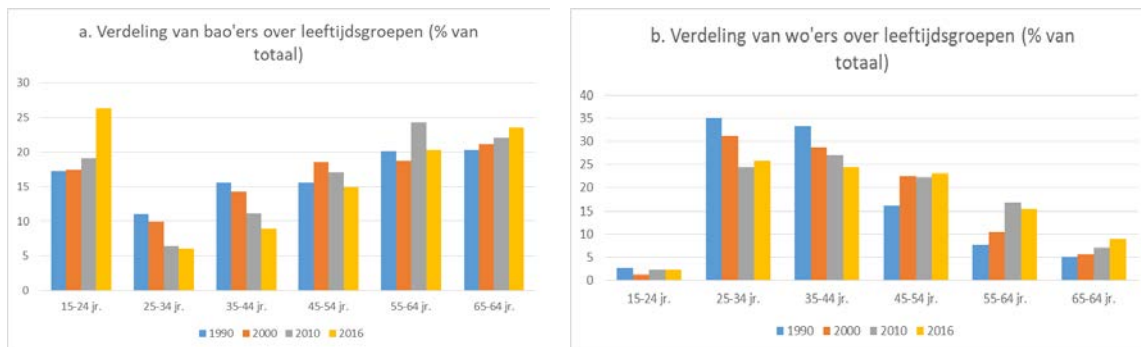
De kans om een laag loon te verdienen is voor laagopgeleiden vele malen groter dan voor hoogopgeleiden. Bovendien is deze kans voor laagopgeleiden tussen 1985 en 2014 ruwweg verdubbeld, van 10% naar 20%. Voor middelbaar opgeleiden nam de kans slechts licht toe, van iets minder naar iets meer dan 10%. Voor hoogopgeleiden nam de kans niet trendmatig toe, maar schommelde tussen 1% en 2%.

Figuur 1 laat zien dat voor alle vier indicatoren de verschillen tussen hoog- en laagopgeleiden in de afgelopen decennia zijn toegenomen. Bij de kans op werk en werkloosheid namen de verschillen slechts licht toe en vooral doordat de positie van hoogopgeleiden verbeterde. Bij het dienstverband en het loon nam het verschil aanzienlijk sterker toe.

5 Decompositie-analyse

Bij de interpretatie van de in de vorige paragraaf geschetste ontwikkelingen dient men te bedenken dat de verdeling van de (beroeps)bevolking over opleidingsniveaus in de afgelopen kwart eeuw sterk is veranderd. Door de sterke expansie van het hoger onderwijs zijn de jongere cohorten op de arbeidsmarkt steeds hoger opgeleid, terwijl de lager opgeleide oudere cohorten geleidelijk de arbeidsmarkt verlaten. Dit had belangrijke gevolgen voor de verdeling van de verschillende opleidingsniveaus over leeftijdsgroepen. Figuur 2 toont dit voor de personen met alleen basisonderwijs (bao'ers) en voor de personen met een academische opleiding (wo'ers). Van alle bao'ers in de potentiële beroepsbevolking was in 1990 27% tussen 25 en 45 jaar oud; in 2016 was dit nog maar 15%. Het aandeel bao'ers onder 25 jaar is juist sterk gegroeid: van 17% naar 26%. Het gaat hier in toenemende mate om jongeren die nog dagonderwijs volgen en uiteindelijk een hoger opleidingsniveau zullen bereiken. Bij de wo'ers zien we juist een (relatieve) verschuiving naar de oudere leeftijdsgroepen, doordat de hoger opgeleide jongere cohorten ouder worden. Zowel bij laagopgeleiden als bij hoogopgeleiden is het leeftijdsprofiel dus sterk veranderd. Dit is ook van invloed op de arbeidsmarktpositie van laagopgeleiden en hoogopgeleiden, aangezien jongeren en ouderen een lagere arbeidsdeelname kennen dan de midden leeftijdscategorieën en jongeren een hoger risico lopen op werkloosheid.

Figuur 2 Verdeling van bao'ers en wo'ers over leeftijdsgroepen, 1990, 2000, 2010 en 2016 (in % van totaal)

Bron: CBS (EBB 1990, 2000, 2010, 2016).

Ook de verdeling van de opleidingsniveaus over mannen en vrouwen, huishoudenstypen en (etnische) herkomst is in de loop van de tijd veranderd. Zo is het aandeel vrouwen onder de hoogopgeleiden sterk toegenomen, doordat vrouwen hun achterstand in het onderwijs hebben ingelopen. De ontwikkelingen in de verschillen tussen de opleidingsniveaus die in figuur 1 zijn geschetst, kunnen dus ook samenhangen met de veranderingen in de compositie van de groepen met verschillende opleidingsniveaus naar leeftijd, geslacht, huishoudenstype en herkomst.

Een indruk hiervan krijgen we door een z.g. Blinder-Oaxaca-decompositieanalyse⁷ uit te voeren. Hierbij wordt onderzocht welk deel van de verschillen in de arbeidsmarktpositie tussen hoog-, midden- en laagopgeleiden wordt verklaard door verschillen in de compositie van elke groep en welk deel hieruit niet wordt verklaard en dus direct samenhangt met het opleidingsniveau. Tabel 1 laat de resultaten zien voor 1990/'93 en voor 2014/'16, waarbij we voor de overzichtelijkheid slechts drie opleidingsniveaus onderscheiden. Uit de tabel blijkt dat van het verschil in werkgelegenheidsgraad tussen hoog- en laagopgeleiden van 36,3 procentpunten in 1990, 21,8 procentpunten werden verklaard door verschillen in de samenstelling van de groep hoogopgeleiden en laagopgeleiden naar leeftijd, geslacht, huishoudenstype en herkomst. Het resterende 'onverklaarde' verschil, 14,5 procentpunten, hing dus direct samen met het verschil in opleidingsniveau. In 2016 was het verschil in werkgelegenheidsgraad met 3,6 procentpunten toegenomen. Dit was volledig toe te schrijven aan het feit dat het onverklaarde verschil 4,0 procentpunten groter was geworden, dat wil zeggen dat het belang van het opleidingsniveau was toegenomen. Bij het verschil tussen hoog en

⁷ Bij deze decompositie wordt eerst een regressieanalyse uitgevoerd van de vier indicatoren van de arbeidsmarktpositie op leeftijd, leeftijd in het kwadraat, geslacht in combinatie met huishoudenspositie, en herkomst, maar *niet* het opleidingsniveau. Door per opleidingsniveau de geschatte gemiddelde score van elk van de vier indicatoren te berekenen, kan worden bepaald welk deel van het waargenomen verschil tussen de opleidingsniveaus wordt verklaard door de genoemde achtergrondkenmerken. Het resterende, 'onverklaarde' deel kan dan worden toegeschreven aan het verschil in opleiding. Zie Fairlie (2005).

middelbaar opgeleiden deed zich een vergelijkbare ontwikkeling voor, zij het in minder sterke mate.

Het verschil van 4,7 procentpunten in het werkloosheidspercentage tussen hoog- en laagopgeleiden in 1990 werd voor twee derde verklaard uit het verschil in samenstelling tussen beide groepen. Dat het verschil in 2016 groter was geworden, kwam voornamelijk door veranderingen in de samenstelling van beide groepen. Het verschil tussen hoog en middelbaar opgeleiden laat een andere ontwikkeling zien. In 1990 was er geen verschil in werkloosheid. In 2016 was de werkloosheid onder middelbaar opgeleiden 3 procentpunten hoger dan onder hoogopgeleiden. Dit was vooral een gevolg van het feit dat het opleidingsniveau zelf een belangrijker rol is gaan spelen in het nadeel van de middelbaar opgeleiden.

Tabel 1 Decompositieanalyse van verschil in arbeidsmarktpositie naar opleidingsniveau, 1990/93 en 2014/16 (procentpunten)

	Hoog t.o.v. laag opgeleid			Hoog t.o.v. middelbaar opgeleid		
	1990/93 ^a	2014 ^b /16	Mutatie	1990/93 ^a	2014 ^b /16	Mutatie
Werkgelegenheidsgraad						
verschil	36,3	39,9	3,6	12,7	14,5	1,7
verklaard	21,8	21,3	-0,4	7,2	6,9	-0,3
onverklaard	14,5	18,5	4,0	5,5	7,6	2,1
Werkloosheidspercentage						
verschil	-4,7	-6,9	-2,2	0,0	-3,0	-3,0
verklaard	-3,3	-5,3	-2,1	-0,9	-1,6	-0,7
onverklaard	-1,5	-1,6	-0,2	0,8	-1,4	-2,2
Aandeel met flexibel contract						
verschil	-7,8	-20,8	-13,0	-4,0	-8,0	-4,0
verklaard	-10,3	-16,7	-6,5	-3,9	-5,9	-2,0
onverklaard	2,4	-4,1	-6,5	-0,1	-2,1	-2,0
Aandeel met laag loon						
verschil	-12,7	-18,6	-5,8	-7,0	-9,6	-2,6
verklaard	-6,1	-0,1	6,0	-7,8	-1,1	6,8
onverklaard	-6,6	-18,5	-11,9	0,9	-8,5	-9,4

Noot: 'verklaard' betekent: verklaard door leeftijd, leeftijd in het kwadraat, geslacht in combinatie met huishoudenspositie en herkomst (bij kans op laag loon tevens arbeidsverleden); 'onverklaard' betekent dat het verschil direct is toe te schrijven aan het verschil in opleidingsniveau. a 1993 voor kans op flexibel contract; b 2014 voor kans op laag loon.

Bron: CBS (EBB 1990, 1993, 2016); berekeningen door de auteur.

Het verschil in aandeel hoog en laag opgeleide werknemers met een flexibel contract wordt grotendeels verklaard door het verschil in samenstelling van beide groepen. Dat dit verschil tussen 1993 en 2016 13 procentpunten groter is geworden, komt echter in gelijke

mate door veranderingen in de samenstelling en door het feit dat het verschil in opleiding zelf een grotere rol is gaan spelen. Bij het verschil tussen hoog en middelbaar opgeleiden zien we een vergelijkbare ontwikkeling, zij het wat minder uitgesproken.

Het verschil van 12,7 procentpunten tussen de aandelen hoog- en laagopgeleiden met een laag loon werd in 1990 voor gelijke delen verklaard door de samenstelling van beide groepen en door het opleidingsniveau. In 2014 was het verschil aanzienlijk groter geworden, maar werd het nog uitsluitend veroorzaakt door het opleidingsniveau. Ook bij het verschil tussen hoog en middelbaar opgeleiden werd het effect van het opleidingsniveau veel groter.

Uit de decompositieanalyses blijkt dat het verschil in arbeidsmarktpositie tussen groepen met verschillend opleidingsniveau ten dele wordt verklaard door verschillen in de samenstelling van deze groepen en ten dele door het opleidingsniveau zelf. Bij alle vergelijkingen is het deel van het verschil dat kan worden toegeschreven aan het opleidingsniveau tussen 1990/'93 en 2014/'16 groter geworden, zowel tussen hoog en laagopgeleiden als tussen hoog en middelbaar opgeleiden. Dit suggereert dat het belang van opleidingsverschillen voor de arbeidsmarktpositie in de afgelopen decennia groter is geworden. We hebben hier echter slechts drie opleidingsniveaus en twee meetmomenten met elkaar vergeleken. Om het belang van het opleidingsniveau nader te onderzoeken schatten we in de volgende paragraaf het directe effect van het opleidingsniveau voor alle jaren waarbij we controleren voor het effect van andere kenmerken van de personen.

6 Het effect van opleidingsverschillen

In deze paragraaf onderzoeken we in welke mate de verschillen tussen laag-, middelbaar- en hoogopgeleiden op de arbeidsmarkt groter zijn geworden als we controleren voor (veranderingen in) andere kenmerken, in het bijzonder de leeftijd, geslacht, huishoudenspositie en herkomst. Hierbij dient men zich te realiseren dat verschillen in huishoudenspositie ook weer kunnen samenhangen met verschillen in opleidingsniveau. We schatten hier dus alleen het directe effect van opleiding op de arbeidsmarktpositie en niet het indirecte effect dat via de huishoudenspositie loopt. Bij de kans op een laag loon wordt tevens het arbeidsverleden (het aantal jaren dat men gewerkt heeft) als verklarende variabele opgenomen, zoals gebruikelijk is in een Mincer-loonvergelijking. We nemen interactietermen op tussen het opleidingsniveau en het kalenderjaar om te onderzoeken in welke mate het (directe) effect van opleiding in de loop van de tijd verandert.

Mogelijk is ook het geboortecohort van invloed op de arbeidsmarktverschillen tussen opleidingsniveaus. In een cohort dat meer hoogopgeleiden telt, zou het verschil in arbeidsmarktkansen met lager opgeleiden kleiner kunnen zijn dan in een cohort met weinig laagopgeleiden, omdat de hoogopgeleiden in het eerste cohort minder schaars zijn. Omdat we de leeftijd en het kalenderjaar als verklarende variabelen in de

regressievergelijking opnemen, kunnen we echter het geboortjaar niet meer toevoegen, aangezien deze drie variabelen onderling afhankelijk zijn. Dit betekent dat we er bij de interpretatie van de resultaten rekening mee dienen te houden dat verschillen tussen leeftijdsgroepen en/of veranderingen in de tijd ook het gevolg kunnen zijn van verschillen tussen cohorten.

Figuur 3 toont de geschatte relatieve kansverhoudingen of *odds ratio's* van de vier arbeidsmarktaspecten voor verschillende opleidingsniveaus ten opzichte van personen met een wo-diploma. Het voordeel van het gebruik van odds ratio's boven een simpele kansverhouding is dat het niet uitmaakt of we de aandacht richten op een bepaald aspect of op het complement ervan, bijvoorbeeld op werken dan wel op niet-werken, of op een flexibel dienstverband dan wel op een vast dienstverband. Figuur 3a laat zien dat, ook als we rekening houden met andere persoonskenmerken, de kans op werk van laagopgeleiden veel kleiner is dan van hoogopgeleiden. Er is echter geen eenduidige trend over de tijd. Tussen 1990 en 1998 daalde de kans op werk van laagopgeleiden, maar vooral van middelbaar opgeleiden en hbo'ers ten opzichte van hoogopgeleiden. Daarna nam hun relatieve kans op werk tot 2004 weer toe, om in de laatste periode opnieuw te dalen.

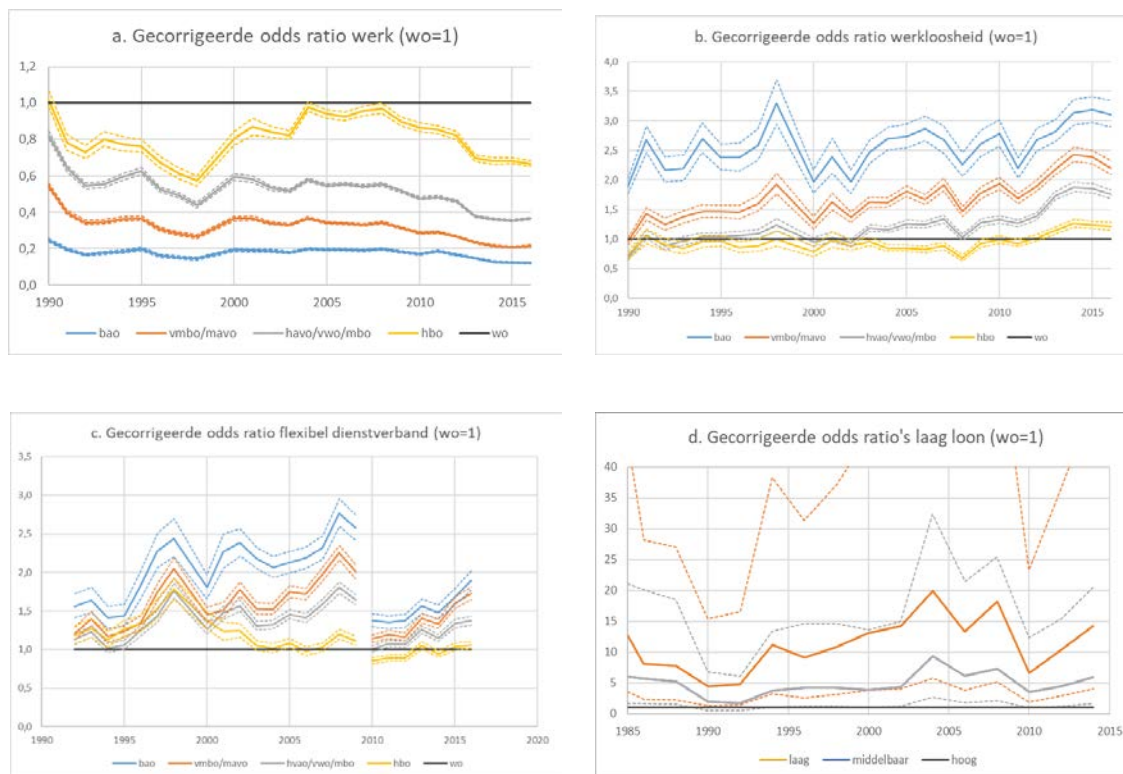
Figuur 3b laat zien dat het werkloosheidsrisico van ongediplomeerden veel groter is dan van academici, maar dat dit verschil in de loop van de tijd geen duidelijke trend vertoont. Dit is echter wel het geval voor laag (vmbo) en middelbaar opgeleiden: hun werkloosheidskans ten opzichte van academici is eerst geleidelijk en na 2008 vrij sterk toegenomen. Middelbaar opgeleiden hadden in de eerste helft van de jaren negentig nog dezelfde kans op werkloosheid als academici, maar tijdens de grote recessie is deze kans aanmerkelijk groter geworden. Voor hbo'ers schommelde het werkloosheidsrisico gedurende de gehele periode rond dat van de wo'ers, al is ook voor hen in de laatste recessie de relatieve werkloosheidskans wat opgelopen.

Uit figuur 3c blijkt dat de kans op een flexibel dienstverband voor ongediplomeerden en laagopgeleiden tussen 1995 en 2008 fors is toegenomen ten opzichte van academici. Voor de middelbaar opgeleiden nam de kans op flexibel werk aanvankelijk ook toe, maar na 1993 is er geen sprake meer van een eenduidige trend. Voor hbo'ers nam de relatieve kans op flexibel werk aanvankelijk eveneens toe, om na 1993 weer terug te vallen naar het niveau van de academici. Door de breuk in de cijferreeks in 2010 is de trend in de laatste tien jaar wat minder duidelijk, maar na 2012 neemt voor alle opleidingsniveaus de kans op flexibel werk toe in vergelijking met academici.

Ten slotte toont figuur 3d dat de kans op laag betaald werk voor laag- en middelbaar opgeleiden ten opzichte van hoogopgeleiden tussen 1985 en 2014 sterk fluctueerde, maar geen duidelijke trend vertoonde. Vanwege de relatief kleine steekproefomvang van het Arbeidsaanbodpanel zijn de resultaten echter weinig precies. Tussen 1985 en 1990 werd het verschil in kans op een laag loon tussen hoog en laagopgeleiden aanzienlijk kleiner, in de periode 1992-2004 nam het verschil weer sterk toe, om in de tien jaar daarna sterk te

schommelen, maar per saldo weer af te nemen. Als we het eerste jaar, 1985, en het laatste jaar, 2014, vergelijken is het verschil klein.

Figuur 3 Gecorrigeerde odds ratio's t.o.v. wo

Noot: de stippellijnen geven de 95%-betrouwbaarheidsintervallen weer.

Bron: CBS (EBB 1990-2016); SCP (AAP 1985-2014); berekeningen door de auteur

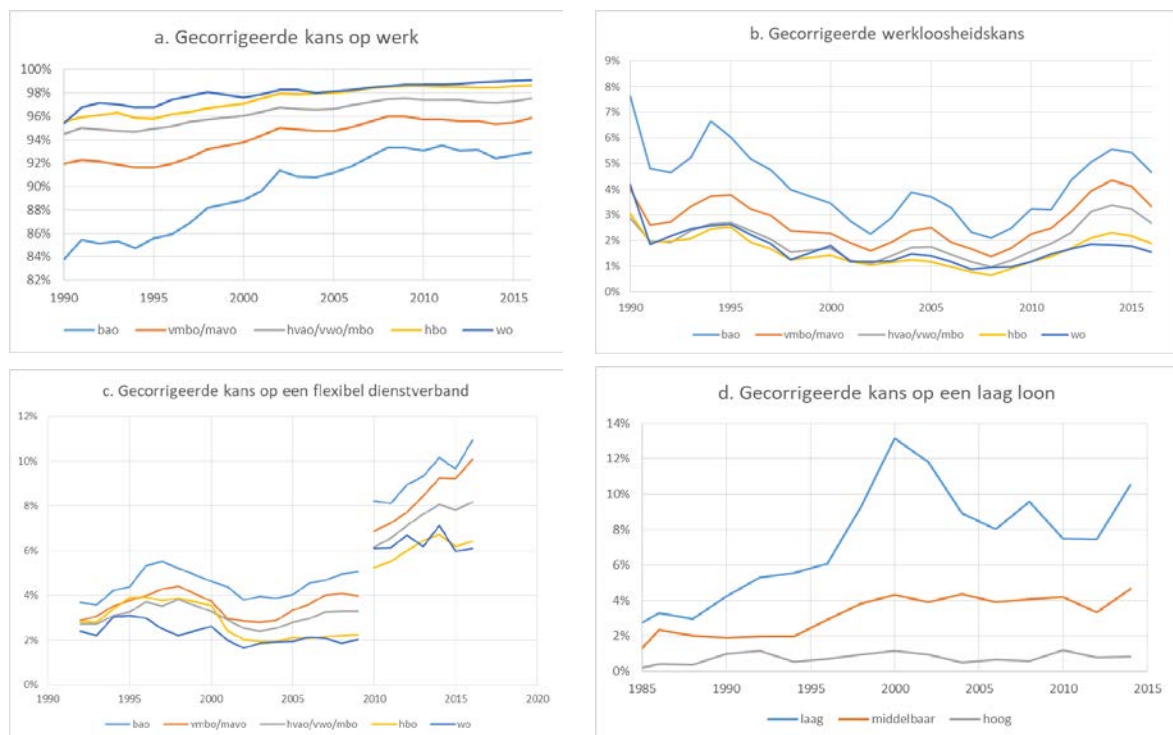
Wat betekenen deze analyses nu voor de kans op werk, werkloosheid, een flexibel dienstverband en een laag loon voor een concrete persoon met bepaalde, constante kenmerken? We nemen hier als voorbeeld een 40-jarige gehuwde 'autochtone' man met kinderen. Alleen voor de berekening van de kans op een laag loon nemen we een 30-jarige man met 10 jaar werkervaring, omdat de kans op een laag loon voor 40-jarige gehuwde mannen met kinderen heel klein is (minder dan 4%). Als we een andere voorbeeldpersoon zouden hebben gekozen, zouden de niveaus van de lijnen hoger of lager kunnen zijn, maar het patroon over de tijd en de (relatieve) verschillen tussen de opleidingsniveaus zouden gelijk blijven.

Figuur 4 toont de geschatte kans op werk, werkloosheid, een flexibel dienstverband en een laag loon voor deze persoon bij verschillende opleidingsniveaus. Uit figuur 4a blijkt dat de verschillen in kans op werk tussen de opleidingsniveaus sterk zijn verminderd. Voor een ongediplomeerde is de kans op werk toegenomen van 84% naar 93%, voor een

academicus van 95% naar 99%. Tijdens de Grote Recessie, vanaf 2009, zijn de verschillen echter weer iets groter geworden. Bij de kans op werkloosheid zien we een vergelijkbaar patroon. Tot aan de crisis zijn de verschillen tussen de opleidingsniveaus afgenomen, sindsdien zijn ze weer iets toegenomen. Maar in beide gevallen geldt dat de verschillen tussen de opleidingsniveaus aan het begin van de periode, in 1990, beduidend groter waren dan aan het einde van de periode, in 2016.

Bij de kans op een flexibel dienstverband en een laag loon is het patroon anders. Hier is wel sprake van een trendmatige toename van de verschillen tussen de opleidingsniveaus. Het verschil tussen hoog en laagopgeleiden in kans op een flexibel dienstverband nam vooral toe tussen 1992 en 1997 en tussen 2011 en 2016. Het verschil in kans op een laag loon nam sterk toe tussen 1988 en 2000, om daarna weer wat af te nemen.

Figuur 4. Arbeidsmarktpositie van een 40-jarige gehuwde 'autochtone' man met kinderen^a

Noot a: Bij de kans op een laag loon gaat het om een 30-jarige gehuwde 'autochtone' man met kinderen en 10 jaar werkervaring

We concluderen dat ten aanzien van de arbeidsdeelname (werk en werkloosheid) de verschillen tussen de opleidingsniveaus in ieder geval tot de Grote Recessie kleiner zijn geworden en daarna weer iets zijn gegroeid. Ten aanzien van de kenmerken van het werk (dienstverband en loon) is er echter over de hele linie sprake van een toename van

verschillen tussen de opleidingsniveaus, zij het niet in alle deelperioden. Simpel gezegd is de kans van laagopgeleiden op werk in verhouding tot hoogopgeleiden verbeterd, maar moeten laagopgeleiden verhoudingsgewijs steeds vaker genoegen nemen met een flexibele baan en een laag loon.

7 Conclusie en discussie

In dit artikel hebben we onderzocht of de kloof tussen laag en hoogopgeleiden op de arbeidsmarkt in de afgelopen decennia groter is geworden. We hebben ons hierbij geconcentreerd op vier aspecten van de arbeidsmarktpositie: het hebben van werk, werkloosheid, een flexibel dienstverband en een laag loon. Als we voor deze vier aspecten de trends sinds 1990 (bij een laag loon sinds 1985) in kaart brengen, blijken de verschillen tussen hoog- en laagopgeleiden inderdaad groter geworden, vooral de verschillen in het aandeel werknemers met een flexibel dienstverband en met een laag loon. In de beschouwde periode is echter ook de samenstelling van de beroepsbevolking naar andere kenmerken veranderd. Zo zijn onder laagopgeleiden de jongeren, die voor het merendeel nog studeren, en de ouderen steeds meer oververtegenwoordigd. Onder de hoogopgeleiden is het aandeel vrouwen sterk toegenomen. Uit een decompositieanalyse bleek dat de verschillen in arbeidsmarktpositie tussen hoog en laagopgeleiden inderdaad samenhangen met verschillen in de samenstelling van beide groepen naar leeftijd, geslacht, huishoudentype en herkomst. In alle gevallen is de bijdrage van het opleidingsniveau zelf aan de verschillen tussen de groepen sinds 1990 toegenomen.

Om het directe effect van het opleidingsniveau te bepalen, moet worden gecontroleerd voor het effect van andere persoonskenmerken. Als dit wordt gedaan, blijken de verschillen tussen hoog- en laagopgeleiden ten aanzien van de kans op werk en de kans op werkloosheid sinds 1990 juist kleiner geworden. Een laagopgeleide persoon had in 2016, zowel in absolute als in relatieve zin, een grotere kans op werk en een kleinere kans op werkloosheid dan een persoon met gelijke kenmerken (leeftijd, geslacht, huishoudenspositie, herkomst) in 1990. De kans op een flexibel dienstverband en op een laag loon was voor deze persoon in 2016 echter wel groter dan in 1990.

Welke implicaties hebben deze resultaten voor de eerder besproken theorieën? In die theorieën wordt vaak geen duidelijk onderscheid gemaakt tussen toenemende verschillen in de arbeidsdeelname van hoger en lager opgeleiden en verschillen in de kwaliteit van hun werk. Het is echter aannemelijk dat er tot op zekere hoogte sprake is van substitutie tussen deze kenmerken. Als de vraag naar hoogopgeleiden stijgt en de vraag naar laagopgeleiden daalt, terwijl het verschil in arbeidskosten tussen beide categorieën gelijk blijft, kan dit leiden tot een hogere werkloosheid en een lagere arbeidsdeelname van laagopgeleiden ten opzichte van hoogopgeleiden. Als echter het loon en andere arbeidsvoorwaarden van laagopgeleiden neerwaarts worden aangepast in vergelijking met hoogopgeleiden, worden zij verhoudingsgewijs goedkoper en hoeft hun (relatieve) kans op werk niet te dalen. De gepresenteerde analyses bieden vooral ondersteuning voor

de laatste mogelijkheid, in ieder geval tot aan de Grote Recessie. De arbeidsdeelname van laagopgeleiden groeide in deze periode immers in vergelijking met die van hoogopgeleiden, maar tegelijkertijd bleef hun loon achter en moesten zij vaker genoegen nemen met een flexibel dienstverband. Het beeld gedurende de Grote Recessie wijkt hiervan af: in deze periode liep ook de arbeidsdeelname van laagopgeleiden licht terug ten opzichte van hoogopgeleiden, terwijl daarnaast het verschil in kans op een flexibel contract bleef groeien. Of ook het verschil in kans op een laag loon in deze periode verder is toegenomen, is niet geheel duidelijk, doordat we alleen gegevens hebben tot 2014, die eerst een afname en daarna een toename laten zien.

De geschetste ontwikkelingen kunnen we verklaren uit het feit dat in Nederland in de afgelopen decennia steeds meer 'ruimte' aan de onderkant van de arbeidsmarkt is geschapen. Het wettelijk minimumloon is vanaf de jaren tachtig geleidelijk gedaald ten opzichte van het gemiddelde loon. Begin jaren tachtig bedroeg het minimumloon nog zo'n 75% van het gemiddelde loon; in 2015 was dit nog maar 55% (De Beer et al. 2017: 20). Deze relatieve daling was deels het gevolg van herhaalde bevrozing van het minimumloon en deels van het feit dat de contractlonen, waaraan het minimumloon is gekoppeld, meestal minder sterk stijgen dan het gemiddelde verdiende loon. Ook de sociale partners hebben meer ruimte gecreëerd voor laagbetaalde banen, doordat de laagste loonschalen in cao's vanaf het midden van de jaren negentig steeds dichterbij het wettelijk minimumloon zijn komen te liggen (De Beer et al. 2017: 46). Daarnaast is met de inwerkingtreding van de Wet flexibiliteit en zekerheid in 1999 ook de ruimte voor werkgevers om van verschillende soorten flexibele contracten gebruik te maken verruimd. De gepresenteerde cijfers laten zien dat werkgevers van deze extra ruimte aan de onderkant van de arbeidsmarkt volop gebruik hebben gemaakt. Een vraag die we op basis van de analyses in dit artikel niet kunnen beantwoorden is of die toename van laag betaald en flexibel werk ook de oorzaak is van de stijging van de arbeidsdeelname van laagopgeleiden. Anders gezegd, vormen een lager loon en een flexibel dienstverband de prijs die laagopgeleiden moeten betalen om hun positie op de arbeidsmarkt veilig te stellen? Die vraag valt niet goed te beantwoorden op basis van cijfers van één land, en vereist een landenvergelijkend onderzoek waarbij de hier besproken aspecten van de arbeidsmarktpositie voor meerdere landen over een langere periode worden vergeleken.

De analyses laten ook zien dat de positie van middelbaar opgeleiden ten opzichte van academisch opgeleiden de laatste tien à vijftien jaar is verslechterd, vooral ten aanzien van de kans op werk, werkloosheid en een flexibel dienstverband. Middelbaar opgeleiden zijn qua arbeidsmarktpositie meer gaan lijken op laagopgeleiden. Dit vormt een ondersteuning van de theorieën dat technologische vernieuwing een polariserend effect heeft op de arbeidsmarkt, waardoor het middensegment onder druk staat (Autor et al. 2013; Goos et al. 2014).

De analyses in dit artikel laten zien dat het niet onvermijdelijk is dat ontwikkelingen als globalisering, technologische ontwikkeling en meritocratisering de *toegang* van lager opgeleiden tot de arbeidsmarkt steeds moeilijker maken. De angst voor een groeiende

groep laagopgeleiden voor wie er geen plek meer op de arbeidsmarkt is, lijkt dan ook niet gegrond. Dit neemt niet weg dat de kwaliteit van het werk van laagopgeleiden, in ieder geval in termen van dienstverband en beloning, wel onder druk staat. Dit roept de vraag op of het zwaartepunt in het overheidsbeleid niet zou moeten verschuiven van bevordering van arbeidsparticipatie naar verhoging van de kwaliteit van het werk. Naarmate de kwaliteit van het werk aan de onderkant van de arbeidsmarkt verslechtert, volstaat het hebben van werk voor laagopgeleiden dikwijls niet meer voor volwaardige maatschappelijke participatie. Niet voor niets is er recent steeds meer aandacht voor de groei van precair werk (Kalleberg 2018) en zelfs het ontstaan van een nieuwe onderklasse, het 'precariaat', die wel aan het werk is, maar niettemin in permanente onzekerheid verkeert (Standing 2011). Nadat het kwantitatieve doel van een hogere arbeidsparticipatie bijna drie decennia centraal heeft gestaan in het sociaaleconomische beleid van de overheid, is het tijd voor een verschuiving van de focus naar de kwaliteit van het werk.

Auteur

Paul de Beer (p.t.debeer@uva.nl) is als onderzoeker verbonden aan het Amsterdams Instituut voor ArbeidsStudies (AIAS-HSI) van de Universiteit van Amsterdam.

Literatuur

- Autor, D.H., 2015, Why Are There Still So Many Jobs? The History and Future of Workplace Automation, *Journal of Economic Perspectives*, vol. 29(3): 3-30.
- Autor, D.H. en D. Dorn, 2013, The Growth of Low Skill Service Jobs and the Polarization of the U.S. Labor Market, *The American Economic Review*, vol. 103(5): 1553-1597.
- Autor, D.H., L.F. Katz en M.S. Kearney, 2006, *The Polarisation of the US Labor Market*, Cambridge (Massachusetts): National Bureau of Economic Research.
- Beer, P. de, en M. van Pinxteren (red.), 2016, *Meritocratie. Op weg naar een nieuwe klassensamenleving?*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Berge, W. van den, en B. ter Weel, 2015, *Baanpolarisatie in Nederland. CPB Policy Brief 2015|13*, Den Haag: Centraal Planbureau.
- Bovens, M., 2012, *Opleiding als scheidslijn. Van oude en nieuwe maatschappelijke breukvlakken*, Van Doorn-lezing 2012, Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Donker van Heel, P., J. de Wit en D. van Buren, 2011, *Contractvormen en motieven van werkgevers en werknemers*, Rotterdam: Ecorys.
- Fairlie, R.W., 2005, An extension of the Blinder-Oaxaca decomposition technique to logit and probit models, *Journal of Economic and Social Measurement*, vol. 30(4): 305-316.
- Freeman, R.B., 1995, Are your wages set in Beijing?, *Journal of Economic Perspectives*, vol. 9(3): 15-32.
- Goldin, C. en L.F. Katz, 2009, *The race between education and technology*, Cambridge (Mass.)/London: Harvard University Press.
- Goos, M., A. Manning en A. Salomons, 2009, Job polarization in Europe. *American Economic Review: Papers & Proceedings*, vol. 99(2): 58-63.
- Goos, M., A. en A. Salomons, 2014, Explaining Job Polarization: Routine-Biased Technological Change and Offshoring, *American Economic Review*, vol. 104(8): 2509-2526.

-
- Graaf-Zijl, M. de, E. Josten, S. Boeters, E. Eggink, J. Bolhaar, I. Ooms, A. den Ouden en I. Woittiez, 2015, *De onderkant van de arbeidsmarkt in 2025*, Den Haag: Centraal Planbureau/Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Jacobs, B. en D. Webbink, 2006, Het rendement op onderwijs blijft stijgen, *ESB*, vol.91(4492): 405-407.
- Kalleberg, A.L., 2018, *Precarious lives*, Wiley.
- Kremer, M., M. Bovens, E. Schrijvers en R. Went (red.), 2014, *Hoe ongelijk is Nederland?*, WRR Verkenning, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Leuven, E. en H. Oosterbeek, 2000, Rendement van onderwijs stijgt, *ESB*, vol.85: 523-523.
- Moore, M. en P. Ranjan, 2006, Globalisation vs skill-biased technological change: implications for unemployment and wage inequality, *The Economic Journal*, vol. 115: 391-422.
- OECD, 2011, *Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising*, Parijs: OECD Publishing.
- Piketty, T., 2014, *Capital in the Twenty-First Century*, Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- Salverda, W., 2012, Inkomen, herverdeling en huishoudvorming 1977–2011: 35 jaar ongelijkheids-groei in Nederland, *TPEdigitaal*, vol. 7(1): 66-94.
- Standing, G., 2011, *The precariat: The new dangerous class*, London: Bloomsbury Academic.
- Tinbergen, J., 1975, *Income distribution: analysis and policies*, Amsterdam/Oxford: North Holland.
- Webbink, H.D., S.B. Gerritsen en M.W. van der Steeg, 2013, Financiële opbrengsten onderwijs verder omhoog, *ESB*, vol. 98: 13-15.
- Weel, B. ter, 2003, The structure of wages in the Netherlands 1986-1998, *Labour*, vol.17(3): 361-382.
- Young, M., 1958, *The rise of the meritocracy*, New Jersey: Transaction Publishers.